

Mr. Vinicije B. Lupis

***MOĆI SV. LUKE EVANĐELISTA
IZ STOLNOGA GRADA JAJCA***

Prohujala stoljeća krvavih godina za katolički puk Bosne Srebrene, ostavila su nezalječive rane, kako na tijelima tako i na duhu i kulturnoj baštini hrvatskog čovjeka. Nestali su unepovrat bogati gradovi bosanske vlastele, dominikanski, pavlinski i franjevački samostani, sažgani u ognju mnogo puta. Dim paljevine kaptola, katedrala i krunidbenih bazilika davno je nestao u nebu, ali ponovo poput tanane izmaglice pojavljuje se kroz doline hitrih bosanskih rijeka. Riznicâ, prebogatih srebrom i zlatom opisanih u crkvenim ljetopisima, više nema osim pokoji sačuvani ostatak u riznicama franjevačkih samostana ili rasutih diljem svijeta. Pokušavajući uporno sastavljati mozaik nestalog sakralnog blaga Bosne, moramo se bolje osvrnuti i tada će nam pred oči izroniti nešto zapretano, pritajeno i do sada neuočeno.

Do sada se znalo da je Jelena Nelipička, žena Hrvoja Vukčića, kasnije žena kralja Ostoje, predala 1409. godine splitskom nadbiskupu izvjesnu količinu srebra da se od njega izradi raka svetog Dujma.¹ Ona nije bila usamljena, jer je i Katarina, žena bosanskog vojvode Sandalja Hranića, dala izraditi (i danas sačuvana) dva moćnika u

¹ Pavo Andelić, "Doba srednjovjekovne bosanske države", *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1984., str. 534., Katalog izložbe *Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija*, autor teksta o metalu Đuro Basler, Zagreb, 1989., str. 129-131.

obliku ruke zadarskih zaštitnika u Samostanu sv. Marije u Zadru.² Obje su ruke (desna i lijeva) istih osobina u svim detaljima. Na rukavu su udubine za male relikvije zatvorene pomičnim vratašcima na kojima je u emajlu izrađen grb (štit s tri kose grede) okružen lišćem. Uzduž ruba teče natpis: +MEMENTO DO(MINE) FAMULE TUE CATARINA CONSORTE POTENTI VIRO D(OMI)NO SANDALIO VOIEVODE BOSNE.

Najglasovitija donacija bosanskih plemkinja je raka sv. Šimuna u Zadru, koju je dala izraditi bosanska banica Elizabeta, kći bana Stipana Kotromanića, kasnija hrvatsko-ugarska kraljica. Raku sv. Šimuna Bogoprimeca izradio je zadarski zlatar Franjo iz Milana, stvorivši grandiozno djelo srednjovjekovnog zlatarstva na kojem se odražavaju sva suvremena likovna gibanja. Među više prizora prepoznajemo kraljičin lik koji se nadvio nad posteljom umirućeg bana, uz koju kleči kasniji bosanski kralj Tvrtko s bratom.³

Našu su pažnju privukla dva moćnika iz grada Dubrovnika. Prvi se čuva u Moćniku dubrovačke prvostolnice pod rimskim brojem LIII inventara, a radi se o moćniku noge sv. Luke evanđelista (visina 45 cm, duljina stopala 20 cm i promjer 8 cm).⁴ Izrađen je u obliku realistično prikazane noge do koljena obučene u šiljastu crevlju gotičkog tipa prekrivena mrežastim ornamentom. Peta i koljeno ukrašeni su pojansom od pozlaćenog srebrnog lima plastičnim iskucanim motivom vinove lozice. Niz relikvijar teče pojas s iskucanim motivom šest kružnih medaljona, koje tvore akantusovi listovi i trolisne vitice. Na vrhu moćnika je kružna pločica s ugraviranim listom uokolo kojeg teče natpis pisan gotičkom majuskulom: *RELIQUIE*

² C.F. Bianchi, *Zara cristiana*, vol. I., Zara, 1877., str. 330-331; Lj. Thallóczy, "Dva relikvijara supruge Sandalja Hranića u Zadru", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, V., Sarajevo, 1893., str. 89-90; *Zlato i srebro Zadra i Nina*, Zagreb, 1972. (autor kataloga M. Grgić); Ivo Petricioli, *Stalna izložba crkvene umjetnosti*, Zadar, 1980., str. 86; Katalog izložbe "Sjaj zadarskih riznica", Zagreb, 1990. (više autora), str. 330.

³ C.F. Bianchi, o.c., str. 334-356; C. Cecchelli, *Zara* (Catalogo delle cose d'arte e antichità d'Italia), Roma, 1932, str. 107-116.; I. Petricioli, *Raka sv. Šimuna*, Zagreb, 1983.; Katalog izložbe "Sjaj zadarskih riznica", Zagreb, 1990., str. 327.; J. Belamarić, *Ovum struthionis - simbol i aluzija na anžuvinskoj škrinji sv. Šimuna u Zadru i na pali Piera della Francesce za Federica da Montefeltra*, PPD, 32., Split, str. 343.

⁴ Popis relikvijara i drugih predmeta u Riznici (Moćniku) dubrovačke katedrale. Popis je sastavljen 7. srpnja 1945. (sastavili su ga prečasni don Niko kanonik Gjivanović, veleučena gospoda dr. Božo Glavić i dr. Karlo Lovac, te gospodin Petar Pallavicini), str. 4.

SANTI. LVCE. Motiv vinove lozice, iskucan po kvalitetnoj matrici primijenjen je na više moćnika iz iste riznice i uklapa se u kasnogotički likovni jezik, s vrlo zanimljivim rastvorenim akantusovim listovima visoke likovne kakvoće. Na osnovi stilskih elemenata moćnik možemo datirati u početak XV. stoljeća, iako bismo po obliku realistično prikazane obuće mogli govoriti i o posljednjoj četvrtini XIV. stoljeća.

Giovanni Maria Mattei u *Compendino della storia sacra di Ragusa*, Dubrovnik, 1788. godine, donosi podatak na 33. stranici svoga popisa moćnika dubrovačke prvostolnice: "12. *Gamba di S. Luca Evangelista trasportata forse della Bosnia, quando i Turchi l'occuparono; essendo il suo corpo nella forteza di Jajze, da dove fu portata a Venezia*". Povjesničar franjevačkog reda u Bosni Julijan Jelinić piše da je posljednji bosanski kralj prije turske opsade Jajca otprovodio kraljicu u Dalmaciju s moćima sv. Luke i nekoliko franjevaca, te da su potražili gostoljublje kod franjevačkog reda.⁵ Taj se događaj zbio u rano proljeće 1463. pred osvajanje Jajca od trupa sultana Muhameda.⁶ Potom slijedi nedovoljno razjašnjeni put moći do Venecije.

Grad Jajce i njegovo podgrađe bili su krajem godine oslobođeni u protuudaru koji je predvodio hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin pod jesen. Istočno krilo vojske zauzelo je mnoge gradove u Usori i Soli, napose Tešanj i Srebrenik na Spreči i podgrađe Jajca, ali su samu tvrđavu Turci držali tri mjeseca. Istom na Božić godine 1463. kralj je zauzeo jajačku tvrđavu uz pomoć Vladislava Hercegovića i mjesnog naroda koji su predvodili bosanski franjevci. Tada je od oslobođenih krajeva ustrojena Jajačka banovina u Jajcu za Donje krajeve i bosanski dio "Slavonije", a u gradu Srebreniku Srebrenička banovina za Soli i Usoru. Sljedeće je 1464. godine sultan Muhamed ponovo provalio u Bosnu i opsjedao Jajce od 12. srpnja do 22. kolovoza, dakle 41 dan. S izvanrednom upornošću grad je branila posada hrvatsko-ugarskog kralja Matije, ali najviše hrvatski narod Bosne predvođen franjevcima. Konačno, uvidjevši da grad neće moći zauzeti, a pribojavajući se da će na njega udariti kralj Matija, sultan se povukao ostavivši teško topništvo pod gradom i mnoštvo

⁵ Julijan Jelinić, *Kultura i bosanski franjevci* (fototip izdanja iz 1912.), Sarajevo, 1990., str. 93.

⁶ Dominik Mandić, *Bosna i Hercegovina*, sv. I., Chicago, 1960., str. 139.

ratnih sprava.⁷ Tvrdi grad Jajce održao se u turskom moru gotovo sedamdeset godina, omogućivši da brujanje crkvenih zvona još desetljećima odzvanja o pitome bregove Donjih kraja, točnije do nadnevka 28. siječnja 1528. Iznova ćemo se vratiti povijesnom okviru sudbonosnih događaja za bolje poznavanje sudbine naših moćnika, a da bismo dobili konačnu sliku, treba obratiti pažnju na okolnosti o drugom moćniku.

Kako smo već rekli, u popisima Moćnika dubrovačke prvostolnice iz XVIII. stoljeća, koji su sastavljeni po starijim pretpotresnim inventarima, spominje se noga sv. Luke, što se danas čuva pod rednim brojem LIII kao moćnik podrijetlom iz Bosne, ali se u Riznici Franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku čuva još jedan moćnik sv. Luke. Radi se o moćniku prsta sv. Luke Evanđelista. Okruglo stupnjavana baza moćnika od pozlaćenog i iskucanog bakra ukrašena je ugraviranim natpisom *LOCI STAGNI*, dakle natpis potječe iz (ukinutog) Franjevačkog samostana sv. Nikole u Stonu, koji je još tijekom XV. stoljeća pripadao dijelu bosanske vikarije. Nodus je ljevkastog oblika s nizom stupnjevanih prstena koji vode do realistično oblikovanog prsta. Na gornjem zglobnom pregibu nalazi se četverolisni otvor izveden u tehnicu na proboj s natpisom koji teče uokolo: *OR.S. LVCAE EVANGEL ST.*

Moćnik potječe iz sredine XVI. stoljeća, točnije oko godine 1564., jer je oklopnicu vjerojatno dao izraditi stonski biskup i pripadnik franjevačkog reda Bonifacije Drakulica početkom druge polovice XVI. stoljeća. U istoj se riznici čuvaju još dva moćnika iz iste skupine i s istim natpisom pripadnosti stonskom Samostanu, a njihovu dataciju olakšala je spoznaja da je treći moćnik Kolone bičevanja Kristova donio stonski biskup i raniji kustos Svete zemlje Bonifacije Drakulica godine 1555., a koji je 1564. postao biskupom u Stonu.⁸

⁷ D. Mandić, o.c., str. 139., 141., 142.; Thallóczy, *Povijest banovine, grada i varoši Jajce*, preveo M. Šufflay, Zagreb, 1916.

⁸ F. Zoara, *Le reliquie della passione*, Trento, 1933., str. 79. "Nel 1537, mentre i francescani del convento di Monte Sion ereano in prigione per ordine Solimano, irritato perche' la flotta del suo alleato Barbarossa era stata sconfitta da Andrea Doria, i fanatici frantumarono la colonna del Cenacolo; nel 1555. il p. Bonifacio da Ragusa, custode di terra Santa, ne mando' i frammenti a Papa Paolo IV e i sovrani Cattolici d'europa per eccitare alla Crociata." Blagdan sv. Kolone na kojoj je bičevan Krist pada svake godine u utorak po korizmi. Zanimljivo je da se u dubrovačkoj tradiciji moćnik naziva *moćnik Kristova groba* i da je poklonjen 1564. godine.

Svakako je danas teško reći je li prst sv. Luke ostao u Stonu kao dar osobite zahvalnosti bosanske kraljice prema stonskim franjevcima, kada su je oni ugostili na putu prema nedalekom Lopudu, ili je poslije, u XVI. stoljeću, prispio stonskim franjevcima u jednom od brojnih seobnih valova poslije pada Jajca. Možda postoji i treća mogućnost, da ga je pribavio stonski biskup iz franjevačkog reda vizitator Bosne Bonifacije Drakulica na svojim brojnim putovanjima po turskom području vršeći svoju pastirsku dužnost.

No, prema vijestima iz Dubrovačkog arhiva, kraljica Katarina Vukčić-Kosača (1424. - 1478.) nalazila se već početkom srpnja na dubrovačkom teritoriju, u gradu Stonu, a potom odlazi na otok Lopud, odakle će otići u svoje konačno izgnanstvo - u Rim.⁹ U svojoj oporuci, sastavljenoj 20. listopada 1478. u Rimu kod notara Antuna Jurina, svećenika splitske biskupije, na koncu ostavlja sve moćnike koje je posjedovala Crkvi sv. Katarine u Jajcu, koju je sagradila.¹⁰

U gradu Jajcu postojale su dvije crkve, posvećene sv. Mariji i sv. Katarini, a toranj sv. Luke, krivo prozvan u narodu, vjerojatno se odnosi na kapelu prislonjenu uz crkvu s moćima svetog Luke, kako je zabilježila narodna predaja. Obje su crkve bile franjevačke, a prva potječe iz vremena Jakova Markijskog (1433.-1435.), kada je boravio u Jajcu, dok bi po izričitoj tvrdnji pape Pija II. godine 1458. sagradila bosanska kraljica Katarina Vukčić-Kosača.¹¹ Crkve sv. Katarine i sv. Marije ili bolje rečeno Gospinu crkvu ne treba izjednačivati, jer dosta kamene plastike govori o postojanju više crkava, čak i iz ranijih vremena.¹² Zbrku uvodi i autor Theiner jer navodi da je "osobito klasičan primjer toranj sv. Luke, koji ili toranj sv. Katarine ili sv. Marije, a svetog Luke prozvao se samo

⁹ D. Kovačević, "Pad bosanske države prema dubrovačkim izvorima", *Godišnjak Društva istoričara BiH*, god. XIV., Sarajevo, 1964., str. 215.

¹⁰ B. Pandžić, *Katarina Vukčić-Kosača (1424.-1478.)*, "Napredak", Sarajevo, 1996., str. 213-214.; Anđelko Zelenika, "Nadgrobni spomenik bosanske kraljice Katarine Kosača-Kotromanić u Rimu", *Hercegovina*, 1, Mostar, 1995., str. 117-128.; A. Theiner, *Monumenta Slavorum Meridionalium I*, 388; E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, Zagreb, 1984., str. 198.

¹¹ Theiner, o.c., str. 318.

¹² K. Jurišić, *Samostan franjevačkih trećoredica "picokara" sv. Ciprijana u Splitu (1493.-1905.)*, PPD 33., Split, 1992., str. 327-372.

zato, jer su u crkvu uza nj bile moći sv. Luke”.¹³ Dakle, nedoumice potvrđuje u titular crkve i Atanazije Gjorgjić u svom izvješću iz godine 1626. podastrtog austrijskom caru, gdje govori da je crkva (u Jajcu) pretvorena u kupalište, te da je bila franjevačka (sv. Franje) i da ima lijep toranj.¹⁴ Znamo, da je crkva uz toranj sv. Luke bila pretvorena u džamiju, a ja se priklanjam tezi da je to upravo Crkva sv. Katarine s kapelom u kojoj su se čuvale moći sv. Luke, te da nije bila pretvorena u kupatilo, jer su Turci prigodom zaposjednuća držali prvu molitvu u novozaposjednutom gradu u najvećoj i najljepšoj crkvi. Turci su mogli, eventualno drugu, Crkvu sv. Marije pretvoriti u kupatilo, ali je malo vjerojatno da bi nestao svaki trag zvonika uz crkvu.

Povijest moći sv. Luke vrlo je zamršena. Najopširniji prikaz donosi Ćiro Truhelka u monografiji *Kraljevski grad Jajce, povijest i znamenitosti*, Sarajevo, 1904., crpeći podatke iz dva pariška rukopisa, koji vuku svoje podrijetlo iz Srijema. Moći sv. Luke čuvale su se u carigradskoj Crkvi sv. Andrije i Timoteja sve do godine 1204., kada ih je oteo neki križar, ali pri povratku kući jaka je bura bacila brod na Rogos u Kefaloniji, a tamošnji gospodar Carlo Gallo otkupio je moći za 600 dukata. Prema jednom rukopisu iz jedne pariške knjižnice, despotu Đurđu Brankoviću se na putu u Dalmaciju kod Teočaka prikazao lik starca koji mu je objavio da su ostaci sv. Luke na Rogosu. Tada se despot obratio turskom gospodaru Kefalonije te ga zamolio da mu preda svečevo tijelo. Nadbiskup prizrenski Mihovil, prior Samostana u Lješju, i jedan plemić, Stjepan, dobili su nalog da idu po moći. Prispjevši u Srbiju, svečeve moći kao miraz despotove kćeri Jelene (Mare) uskoro dolaze u Bosnu. Papa Pio II. bulom 23. ožujka 1461. svim posjetiteljima Crkve sv. Katarine u Jajcu daje oprost, gdje se, po mišljenju naroda, “nalaze ostaci sv. Evanđeliste”. Moći sv. Luke napustile su Bosnu u trenutku pada, zajedno s kraljicom, i najvjerojatnije ih je kraljica potom vratila u grad Jajce, da bi poslije njegova ponovnog pada u turske ruke, očito preko Venecije, bile odnesene. Je li Dubrovačka Republika zadržala moćnik noge sv. Luke ili ga je uspjela otkupiti, ostaje neizvjesno.

¹³ Isto, str. 105.

¹⁴ Ć. Truhelka, *Kraljevski grad Jajce*, Sarajevo, 1904., str. 40.

Zna se da se u najstarijem popisu Moćnika iz 1335. godine ne nalazi niti jedan moćnik sv. Luke, a u popisu iz godine 1500. također nema spomena moći, a to će biti razumljivo ako se prisjetimo jedne važne vijesti.¹⁵ Benediktinska opatija na otoku Mljetu s čudotvornim likom Majke Božje (Gospe od Jezera), od kojeg je ostao samo raskošni gotički srebreni oklop s likovima sv. Placida, Maura, sv. Antuna opata i sv. Benedikta¹⁶ bila je glasovito proštenje, gdje su hodočastili mnogi humski i bosanski vladari. U njoj je, prema predaji i neautentičnom epitafu, pokopan sin nesretnog i posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, kada je došao s majkom Katarinom na zavjet.¹⁷ Poslije pada Bosne bilo je doneseno u opatijsku crkvu nekoliko moćnika svetaca, ali su te moći, kada je Mljet tijekom XVI. stoljeća, u vrijeme porasta turske pomorske sile, postao nesiguran, bile pohranjene u dubrovačkoj katedrali.¹⁸ Ta bi se vijest mogla potvrditi, ako se zna da se moći sv. Luke po prvi put spominju u popisu iz 1721. godine, koji je napravljen poslije preseljenja moći iz Dominikanskog samostana u novi Moćnik barokne katedrale.

Na kraju možemo zaključiti da je kasnogotički moćnik noge sv. Luke vremenski mogao nastati za gotičku Crkvu sv. Katarine u Jajcu, te da je manji stonski moćnik prsta vjerojatno dar za gostoprimstvo u teškom trenutku, kasnije, tijekom XVI. stoljeća dobio konačni izgled. Posve je teško reći je li bilo još moćnika sv. Luke i jesu li oni nestali u Veneciji, no sigurno je da je u Dubrovniku, usprkos teškoj sudbini, ostao sačuvan sveti trag moćnika, koji je usko vezan za bosansku kraljevsku kuću.

¹⁵ A. Liepopili, *O dubrovačkom moćniku razjašnjenja nekih pitanja*, Dubrovnik, 1934., str. 25, 28-29, 32-33. (Autor donosi sve starije popise, a više inventara se čuva i u Povijesnom arhivu u Dubrovniku; XIV/37 - De nonnullis sacris Ragusa reliquiis, XIV/40, sacrae reliquiae quae in ecclesia cathedralis Rhacusina servantur sedulo recensitae anno domini MDCCCXLIV, XIV/35 - Elenco delle reliquie e quadri alla cattedrale.

¹⁶ V. Lupis, "Liturgijsko srebro otoka Mljeta od XII. do XVII. stoljeća", *Zbornik Prirodne značajke otoka Mljeta*, Zagreb, 1995., str. 640-652.

¹⁷ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II., Split, 1964., str. 448.

¹⁸ I. Ostojić, o.c., str. 450.

Mag. Vinicije B. Lupis

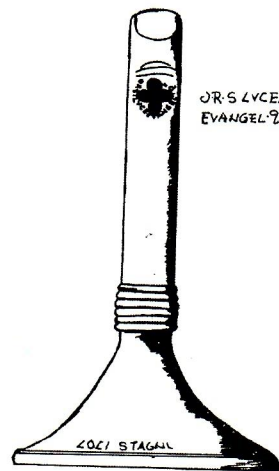
**RELIQUIEN DES HL. LUKAS EVANGELISTEN AUS
DER DOMSTADT JAJCE**

Zusammenfassung

Der Verfasser bearbeitete zwei bis jetzt unbekanntes Reliquiare des Hl. Lukas Evangelisten aus Dubrovnik. Das gotische Reliquiar des Beines vom Hl. Lukas Evangelisten vom Anfang des 15. Jh. wird im Metropolitanreliquiar von Dubrovnik und das andere, das Reliquiar des Fingers vom Hl. Lukas Evangelisten aus dem 16. Jh. in der Schatzkammer des Franziskanerklosters in Dubrovnik aufbewahrt. Die beiden Reliquiare werden mit der gotischen Kirche der Hl. Katharina in Jajce verbunden, wo Reliquien des Hl. Lukas bis zur türkischen Invasion und Okkupation aufbewahrt wurden. Diese Reliquiare sind die einzigen bisher bekannten erhaltenen Reliquiare aus bosnischen Schatzkammern aus den vortürkischen Zeiten.

Slika 1. Moćnik noge sv. Luke Evangelista, srebro, iskucano i pozlačeno, XV. stoljeće, katedrala u Dubrovniku (foto Božo Gjukić)

Slika 2. Moćnik prsta sv. Luke Evangelista, bakar, iskucan i pozlaćen, oko 1564. godine, Franjevački samostan Male braće u Dubrovniku (crtež Vinicije Lupis)

Slika 3. Srebreni okov Gospe od Jezera, srebro iskucano, emajl i kamenje, druga polovica XIV. stoljeća, Župni ured Babino Polje na Mljetu (foto Miljenko Mojaš)